

szabványos szolgáltatásként integrálható lesz-e a könyvtárközi osztályok feladatainak sorába, módosítani kell, vagy végképp elvetni. A fő kérdést a kiadások jelentik, ezen belül is az eszköz- és szoftverköltések, valamint a bérjellegű kiadások, mivel egyelőre nem lehet megbecsülni, hogy az egyes munkafolyamatok mennyi időt vesznek igénybe.

/MÜHLBERGER, Günter: Digitising instead of mailing or shipping: a new approach to interlibrary loan through customer-related digitisation of monographs. = *Interlending & Document Supply*, 30. köt. 2. sz. 2002. p. 66–72./

(Viszocsekné Péteri Éva)

## Folyóiratok: a dokumentumtól a tudáscseréig

Az *ELSSS* (*ELectronic Society for Social Scientist*) kezdeményezést 2000 novemberében indították útjára mint a folyóiratválság egy lehetséges megoldását, hiszen a folyóirat-kiadás gyors növekedése messze meghaladta a könyvtárak anyagi lehetőségeit. Az *ELSSS* rendszert a St. Andrews-i egyetem egyik közgazdásza – számítástechnikus és könyvtáros munkatársakkal együttműködve – dolgozta ki, azzal a céllal, hogy a drágán beszerezhető társadalomtudományi (azon belül pedig elsősorban közgazdasági) folyóiratokkal szemben versenyhelyzetet teremtsen. Az *ELSSS*-folyóiratok az *ETP* (*ELSSS Publishing Template* = *ELSSS* kiadási sablon) integrált szoftvercsomagot használják, amely a lektorálást, szerkesztést, kiadást és elosztást is magában foglalja.

A *konceptió* hátterében az a feltevés áll, hogy a hagyományos folyóiratokhoz hasonló lehetőségeket biztosító, megfelelő alternatíva esetén a kutató közgazdászok hajlandóak lennének „átvándorolni” egyetem- és könyvtárbarát folyóiratokhoz. Ahhoz, hogy az *ELSSS* versenyhelyzetbe kerülhessen a hagyományos, drágán beszerezhető folyóiratokkal szemben, ugyanazokat az előnyöket kell biztosítani a szerzőknek, a lektoroknak és a kiadóknak, mint amazok. (Jelenleg több mint 1000 kutató közgazdász támogatja a koncepciót, fiataloktól Nobel-díjasokig.)

A közgazdaság-tudomány egyik sajátossága, hogy a *lektorálást* az eredeti cikk beérkezésétől számítva átlagosan 4-15 hónap alatt végzik el. (Ez a késedelem más tudományágakban, mint például a kémia és a fizika, elfogadhatatlan.) A túlterhelt lektoroknak, hogy gyorsabban és hatékonyabban dolgozzanak, az *ELSSS* nem csupán a személyazonosságuk feltüntetésének új formáját, de egy szerény, bár nem elhanyagolható honoráriumot kínál. Ez különösen fontos a közgazdaság-tudományban, hiszen a tudományág erősen épít a lektorok kis csoportjára.

A *kiadóknak* előnyt jelent, hogy az *ELSSS*-folyóiratok csak a legmagasabb színvonalú publikációknak adnak helyet. Emellett az *EPT*-n keresztül az *ELSSS* megkíméli a kiadókat a szerkesztéssel járó adminisztrációs feladatok terhétől, s a szerkesztők munkáját is érdekesebbé teszi.

A *szerzőkkel* szemben az *ELSSS* a legszigorúbb minőségi elvárásokat támasztja: csak olyan publikációk jelenhetnek meg, amelyek legalábbis elérik a drága tudományos folyóiratok minőségi követelményeit. A lehető legrövidebb átfutási időt kínálja a szöveg beérkezésétől a megjelentetéséről való döntésig. Az *ELSSS*-folyóiratok ára tartalmazza a lektorálás költségeit, de nem törekednek túlzott nyereségre, ezért lényegesen olcsóbbak a rivális lapoknál, így szélesebb olvasótáborral és ezzel együtt erősebb hatást biztosítanak, nagyobb előfizetői kör számára válnak elérhetővé. Ráadásul ezek a folyóiratok ingyenesek a könyvtáraknak és a nem kereskedelmi céllal működő kutatóintézeteknek a harmadik és a második világ országai-ban. A drága folyóiratokkal szemben az egyetemi oktatók közötti interakcióra is lehetőséget nyújtanak.

Az *ELSSS* egyik célkitűzése, hogy a folyóirat jellege a „dokumentum”-tól az „interaktív kommunikáció” felé tolódjon. Jelenleg egy átlagos közgazdaság-tudományi cikk a megírástól számított 18–48 hónapon belül jelenik meg, és az olvasás pillanatában már rendszerint elavult. Így a tudományos kommunikációban az utolsó lépésnek tekinthetjük, amikor „rekord”-ként archiválják, mert a közreadás időpontjában már nem képes vitákat kiváltani. Ezzel szemben az *ELSSS*-folyóiratokban a cikkek egy közbülső lépcsőt jelentenek a tudományos kommunikáció folyamatában, hiszen túl vannak a lektoráláson, de még alkalmasak arra, hogy szélesebb olvasóközönséget vitára ösztönözzenek. Az *EPT*-nek számos újszerű jellemzője van az egy-

szerű e-mail kommunikációtól a bonyolult vitafórumokig, amelyek elősegítik a publikált kutatásokról való vitát.

Az archiválás ugyancsak fontos funkciója az ELSSS-nek mint kiadónak. Mivel a papírfórum nagyon hatásos archiváló médium, az ELSSS-folyóiratok elérhetőek nyomtatott formában is. A vállalkozás részt vesz számos olyan kezdeményezésben, amely az online archiválás megbízható kivitelezését tűzte ki célul.

Az ELSSS-folyóiratok esetében a „dokumentum” fogalmának jelentése bonyolultabb, hiszen nemcsak a nem nyomtatott formák (pl. webalapú interakció) képezik szerves részeit a tudományos kommunikációnak, hanem egyéb kutatási anyagokat is tartalmaznak. A szokásos kinyomtatott cikkeken felül az online változat egy-egy cikket különböző szinteken nyújt a rövid tömörítvényektől a nyomtatott szöveg kiterjedt (függelékekkel, adatsoportokkal, a szerző egyéb írásaihoz vezető kapcsolatokkal ellátott) változatáig. Ez felár nélkül elérhető az előfizető intézmények valamennyi felhasználója számára. Kérdéses, hogy az ELSSS folyóirataira alkalmazható-e egyáltalán a dokumentumellátás fogalma. Ugyanis a nyomtatott cikk csak egyik formáját képezi az ELSSS online folyóiratnak, s hiányzik mellőle számos fontos, kiegészítő anyag.

Az ELSSS folyóiratai, mivel a lektorálás viszonylag magas költségeit a beszedett összegekből fedezi, nem tekinthetők teljes mértékben szabadon hozzáférhetőnek. Bizonyos (második és harmadik világbeli) országok esetében azonban eltekintenek a mégoly szerény előfizetési díjtól is: ezen országok oktatási és nem kereskedelmi céllal működő szervezeteinek a vállalkozás minden szolgáltatása ingyenes. A vállalkozás kifejezett „piacának” tehát a fejlett világ országai tekinthetők.

Mivel az ELSSS-folyóiratok a legmagasabb színvonalú publikációkat közlik, a könyvtárosok választási helyzetbe kerülnek: egyfelől szeretnék felhasználóik számára hozzáférhetővé tenni ezt a magas színvonalú kutatási anyagot, másfelől nem

mondhatják le azonnal azokat a kereskedelmi alapon működő drága folyóiratokat sem, amelyekre korábban előfizettek.

Az ELSSS folyóirataira való előfizetés előnyei két okból is hosszú távon mérhetőek. Egyrészt a drága folyóiratok kiadói nem tudják olyan mértékben növelni az előfizetési díjakat, mint abban az esetben, ha nem lenne versenytársuk, másrészt dominóeffektust indíthat el, hogy az EPT elérhető valamennyi kutató számára, aki előfizet a magas színvonalú, ugyanakkor tisztességes alapon működő ELSSS-folyóiratokra. A drága, kereskedelmi alapon működő folyóiratok sok tekintetben függenek a kutatóktól, akik mint szerzők, lektorok és szerkesztők működnek közre, majd gyakorlatilag saját munkájukat „vásárolják vissza” megnövelt áron. Az egyetemek által kínált új lehetőség azzal, hogy teljes egészében megváltoztatja a publikálás folyamatát, helyreállítja a kutatók vezető szerepét a folyamatban.

Az ELSSS további, néha akaratlanul előidézett következményeket is von maga után. Mivel az előfizetési díj nagyjából fedi a lektorálási költséget, ha az előfizetői kör nő, csökkennek az árak, szemben a kereskedelmi céllal működő kiadókkal, akiknél az előfizetési díjak úgy nőnek, ahogy a lap elveszíti olvasótáborát.

Az ELSSS-folyóiratokra való előfizetés a felhasználóknak biztosítja a cikkeknek és a hozzá tartozó anyagoknak a kinyomtatását, sokszorosítását is, ha arra igény mutatkozik. Ez a szabadság csökkenti a könyvtárakban papírhordozón őrzött dokumentumok iránti igényt. Ha a könyvtárak a polcain is szeretnék tartani egy példányt a folyóirattól, könnyedén megtehetik ezt, hiszen csekély összegért kinyomtathatják azt.

/LA MANNA, Manfredi – YOUNG, Jean: *The Electronic Society for Social Scientists: from journals as documents to journals as knowledge exchanges.* = *Interlending & Document Supply*, 30. köt. 4. sz. 2002. p. 178–182./

(Tóth Máté)

## bibliotek.dk: a dán könyvtárak közvetlen elérése

A cikk a bostoni IFLA-konferencián (2001) bemutatott (<http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/062-108e.pdf>) projektet tekinti át az alapjául szolgáló *DanBib*, illetve a rendelési lehetőséggel kibővített

*DanBib* mindenkinek adatbázistól kezdődően. A *DanBib* a könyvtárosok szakmai segédeszköze, amely kb. 14 millió bibliográfiai rekordot tartalmaz. Összetétele: